

GRADIVO

LÖL KOTLIČ — KR PAN IZ REZIJE

Milko Matičetov

V decembru 1962 sem se mudil dva tedna v dolini Rezi je. To je zame pravlj ična dežel a. Pravl jice, ki sem jih šel iskat in jih našel v obilju, so kajpada prispevale svoje. Vseh štirinajst rezijanskih dni sem bil nevsakdanje razpoložen. Kot junaki mojih pravlj ic, sem tudi sam doživl jal presenečenje za presenečenje. Brž ko sem zjutraj odprl oči, sem začel ugibati, kaj neki mi bo prinesel ta dan novega.

Z Ravance, kjer sem stanoval, me je pot peljala najmanj enkrat na dan v Bilo, včasih pa sem zašel tja tudi po dvakrat ali celo trikrat. Tam sem preživl jal večere v krogu petih ali šestih oseb, ki so se zbirale — nalašč zaradi pravlj ic — pri Rozalijinih. V ti hiši je julija 1962 umrl a odlična pravlj ičarka *Rozalija Di Lenardo Cónkina*, njen duh, njena umetnost, njen repertoar pa še živijo pri hčerah, pri nečaku, pri nekaterih sosedah.

Takole na dva ali tri dni sem se popoldne oglašal na Križacih pri možu, ki zna precej lepih, dolgih pravlj ic. Žal je bolan na srcu in se kmalu utru di. Zato sem od njega po navadi šel še v Lipovac na obisk k oseminsedemdesetletni *Evgeniji Siega »tau gradu«*.

Starka ždi na stolčku pri odprtem ognju in me čaka. Ognjišča so danes tudi v Rezi ji prava redkost, zato tem raje sedem k Evgeniji. Roke ji počivajo v naročju. Črna ruta na glavi je posuta s sivimi kosmiči, ostanki isker, ki so na svoji poti navzgor obnemogle. Oči ima odprte, vendar ni v njih nič ognja: žena je na pol slepa. Zaradi te njene nesreče (mikrofona ne vidi) pa so tembolj naravni in živi posnetki njenega glasu. Evgenija pripoveduje prizadeto, in karkoli pove, je globoko podoživlj eno. Naj bo »právic a« (pripoved v prozi) ali »už íza« (pesem), nji je vse del življenja, del resničnosti, če ne današnje, pa včerajšnje. Glas, ki ji rahlo drhti, ima še zmerom to moč, da te pretrese, ko se niti ne nádejaš.

Legendarno pesem o ptičici pestrni, ki v štajerski varianti pri Štreklju (I 430) šteje komaj 12 vrstic, v Motniku pa je že razpadla v prozo (Križnik, prav tam), je Evgenija Siega *zapela* v 140 vrsticah. Kar je povedala v prozi, se snovno odlikuje po arhaičnih prvinah (npr. v pravlj ici o »Pofujófi« = Pepelki), jezikovno pa po starih domačih besedah, ki so jih v današnjem rezijan-skem govoru marsikje že izpodrinile tujke.

Ob obiskih sem Evgenijo povpraševal o vsem mogočem, vsakokrat pa je tudi sama imela pripravlj eno najmanj eno daljšo zgodbo. S to sva potem zač njala »delo«. Tudi v sredo, 19. decembra 1962, mi je ob pozdravu rekla, da si je spet nekaj domislila:

»Ampak to je právic a, to ne bo pesem!«

Kolikor se je dalo hitro, sem pripravil magnetofon, prisedel k Evgeniji in jo prosil, naj mi pove, kar se je spomnil a.

Tule je njena povest, presajena v knjižno slovenščino:

Je bil en mož, močan, tamle v ti vasi [v Osojah].* In ta mož, potem ko so prišle te vojske, je ubežal noter v Učjó, od Krnice dol, v Učjó, dol na Mali kolk.

Tam na Učji ni imel nič, samo hišico, ki si jo je bil naredil. In je hodil na ribe, dol ob vodi loviti ribe. In ko mu je manjkalo moke, je hodil dol proti Čenti. In ko je prišel dol v mlin, so mu morali dati takoj pol vreče moke, če ne, je zadel tudi cel kvintal. So mu morali dajati in konec, on je zmerom delal te obiske, zmerom hodil dol ob Teru in si lepo pekel ribe in jedel, ker je imel moko. In konec, ti iz Čente so zmerom pošiljali pošte sèm na županstvo, naj si ga vzdržujejo, tega moža, češ: oni ga ne morejo vzdrževati, ko jim pa odnaša moko, kadarkoli pride v mlin. In dolgo let tako, je zmerom delal te obiske.

Potem enkrat je šel domov. Ko je bil doma, so šli žandarji gor, češ da ga morajo zvezati in odpeljati, saj ga ni moč vzdrževati.

»Dobro« — je rekel — »jaz moram prej skuhati in prej jesti. Ko bom sit, pojdem z vami.«

In je imel veliko ponev rib tam pri ognju in je kuhal veliko jed** iz rdeče moke, lepo polento. In so bili štirje žandarji, in ti štirje žandarji so položili puške k zidu tam zunaj. Kje neki so mogli misliti, kaj bo naredil! Puške so položili k zidu, oni pa so šli noter v hišo se gret in gledat, kako kuha polento in ribe. In vsakokrat, ko je bilo treba podnetiti, je šel ven in lomil drva, drovca za polento. Žandarji so mislili, da lomi samo drva, on pa je lomil tudi puške. Dal jo je čez koleno, jo prelomil in vrgel na kup. In konec, zmerom tako, dokler ni zlomil vseh štirih pušk: lepo jih je prelomil in jih dal na kup tja k plotu. Nazadnje je skuhal polento, jo zornil in potem so jedli, so jedli vsi iz ponve te velike ribe. No, ko so bili siti, so rekli:

»Nujte, zdaj moramo iti!« so rekli žandarji.

»Dobro« — pravi — »jaz moram prej pomiti, in ko pomijem in pospravim, tedaj gremo.«

Dal je gret vodo, lepo pomil ponev, pomil to, kar so rabili pri ribah, in ko je pospravil vse, pravi:

»Pojte zdaj, gremo, pridite ven!«

Ko so prišli ven, ko so videli puške, so obstali kot vkopani, kaj je naredil.

»No« — pravi — »če hočete molčati in iti po ti poti, koder ste prišli, bo prav. Če ne« — pravi — »vas vržem drugega za drugim« — pravi — »glejte tam notri to vodo, noter na Učjó vas vržem!«

In oni so se ustrašili, čeprav so bili štirje, ker niso imeli orožja, seveda so se ustrašili. So morali lepo vzeti puške, so jih morali deti pod pasho in lepo iti spet v Čento, brez deda. Ta je ostal na Malem kolku, oni pa so šli.

»Le pojte« — pravi — »jaz bom že šel spet po moko!«

Konec, so šli in šli, on pa je teden dni po tistem šel spet po moko. Spet je prišel dol v mlin. Mlini so bili tedaj povsod, saj je bilo moke, žita*** zadosti, da so mleli povsod. In spet so imeli pripravljeno moko, ali v tem so prišli žandarji. In žandarji so ga prijeli, da mora iti z njimi.

»O ja, ja, ja!« — pravi — »saj bom šel.«

* Evgenija je tu pokazala z roko. Pa tudi iz konteksta je mogoče razbrati, da gre za Osojane, največjo vas v Reziji, na senčni strani vode.

** Jed ali jest pravijo Rezijani svoji poglavitni jedi, polenti. Koruzi, ki jim daje moko zanjo, pravijo žito.

*** Zito = koruza.

Je šel ž njimi. Peljali so ga v ječo in ga zaprli, saj veste, te železne duri tam v ječi. So ga zaprli, on pa je pogledal duri, kako so narejene okoli in okoli. »Dobro« — je rekel — »zdaj naj si malo odpočijem« — pravi — »ko bo pa ena po polnoči« — pravi — »bom že razgnal duri jaz.«

Ko je bilo okoli ene ure po polnoči, je šel in stresel duri, da so skočile iz tečajev in so se snela železa, ki so držala duri. In je lepo odprl vse duri in jih dal navzkriž pri vходу in lepo sral gor na duri, potem se je pa vzel in šel.

In ko je prišel gor do mlina, ga je odprl, tam notri je imel korbo, in je zadel moko in šel. Ko je prišel precej daleč navzgor, vidi tam pod lopo veliko kad soka, veste, repin sok, ko se riblje pozimi. Je videl to veliko kad.

»Dobro« — pravi — »kako bi zdaj naredil?«

Povlekel je kad bliže in šel iskat jesenovine. Kaj rezila je gotovo imel pri sebi, ko je pa šel po jesene. In si je naredil podproge iz jesenov okoli in okoli kadi in naredil tudi to za čez rame, vse jesenovo. In potem je šel in dal korbo in moko na kad in povrhu so bili tudi kamni na kadi, ti, ki se naložijo, da držijo dol repo. Konec, on je šel in lepo šel naprej. Je prišel gor k studencu in tam odložil ob poti, in ko je odložil, je šel pit noter pod pot. Tedaj, saj veste, je moral dati glavo v vir in piti. Ko se je napil, je vzdignil glavo v zrak.

»Ojme« — pravi — »tak sem kot nori« — pravi. — »Bi bil dal vsaj stran kamne, jaz nosim tudi kamne! Ah« — pravi — »ko sem jih prinesel do tod, jih bom nesel pa še gor na Mali kolk« — pravi. — »Jih že porabim za kaj.«

Spet je zadel kad in šel šel s to kadjo gor na Mali kolk in bil tam gori. Tam gori je lepo imel dolgo časa kad soka in hodil na ribe. Tedaj je spet hodil po moko dol k mlinom, le da si niso upali priti več ponj, ker so se bali: kdobe, da jih ne ubije, ko je pa spet naredil tako, in nihče ga ni mogel premagati.

Konec, tedaj je prišlo na županstvo, naj ga uničijo ali tako ali drugače. češ oni ne morejo vzdrževati takega moža in mu dajati zmerom moko. In še duri jim je pokvaril. Naši možje so se razdražili.

Takrat tu v Reziji ni bilo nobenega mostu, samo tu notri, kjer je ta hiša zgoraj — »Tau robu«* — je bila brv položena, velika brv tja in sem, pa je prišla velika voda in jo je odneslo.

Možje so šli po brv, glejte, tja gor na Kilo in še čez tja noter, kjer so bili veliki gozdovi, velike brine.** Tedaj so rekli, da bojo naredili brv in da bojo pripravili njega, naj bi jo nesel spredaj ali zadaj, in tedaj bojo spustili, ko pridejo tja, kjer je najhujša pot, tedaj ga bojo zvalili v prepad.

Konec, so šli trije botri iz Osojan in še trije drugi, bilo jih je kakih sedem. In šli in šli gor na Kal, so delali brv, oklestili in zmerili, kako dolga naj bi bila. Potem so šli, razumete, da bi vzdignili, da bi vzdignili na ramo, nobeden ni mogel vzdigniti, da bi dal na ramo.

»Ojme, kako bomo naredili? Moramo iti po Kotliča noter na Mali kolk!« So mu dejali Kotlič in »löl.«*** Da morajo iti ponj.

* To je više od današnjega mostu, ki veže vasi na levem bregu Rezije (Njiva, Osojane) z Rávanco na desnem bregu.

** Brina je v Reziji bor.

*** Evgenija mi je razložila, da so mu rekli Kotlič zato, ker je zmerom kupal polento v kotliču. Glede besede löl, ki pomeni močnega moža (»nikjer ni bilo takega«, Evg.), prim. v Pleteršniku lq̄la: ein grosses, ungeschicktes Weib. Na Krasu besede löle (v reku »si ku an löle«) meri na pomanjkanje razuma, ne zadeva pa telesnih lastnosti.

Dobro, ti trije botri so šli. In so šli noter in ga prosili, če bi jim hotel izoleči vsaj do vrha, do Kile, potem bojo peljali sami. In naj pride in jim pomaga. On je kuhal tudi tokrat.

»Dobro« — je rekel — »ampak moram vsaj jesti prej. Kako naj grem, ne da bi jedel?«

Konec, on je jedel, in ko se je najedel, je vzel cepin in rekel:

»Pojdite zdaj, pojdimo!«

So šli in prišli na Kal. In tam na Kalu je pogledal brv.

»Dobro« — je rekel — »koga pa naj damo spred?« pravi.

Sedem njih ni moglo vzdigniti, da bi dali na ramo. In on sam je vzdignil pri debelem koncu in dal na ramo in še cepin je podložil, drugih sedem pa je vzdignilo na tenkem koncu, vseh sedem, in so šli.

»Dobro, kod pa naj gremo? Ali naj pridemo ven pod Banöro ali naj gremo dol za Vratci?«

»Jeee — ne, pojmo rajši dol za Vratci!«

In so šli dol za Vratci, stopinjo za stopinjo, ker je bil rob, skala, in je bil gozd tam doli pod potjo, in na notranji strani zdolaj je bil vse rob. In konec, so šli. No, ko so prišli dol, je bil žleb in po tem žlebu so imeli iti, so bile kakor stopničke. (Jaz vem, ker sem bila šla iskat ovce, jaz vem, kako je tam. Sem celo sedla tam na stopničke in ugibala, kako je neki nosil löl brv tam ven.) Konec, on je nesel. Ko so prišli tja, ti, ki so bili zadaj, so spustili vsi hkrati. On pa je šel in potegnil na ramo še bolj gor hlod. In je imel ves hlod na rami. In je prinesel ven čez te stopnice in malo navzdol in je prišel dol na Jame, je zvrnil brv dol in rekel:

»Lejte« — pravi — »to je zavoljo treh botrov. Če bi ne bilo zavoljo treh botrov« — pravi — »vi bi šli drug za drugim noter na Učjó, noter v ta tolmun, drug za drugim bi morali iti!«

In je šel in sedel na hlod, oni pa so ga toliko prosili, naj bi jim pomagal izoleči vsaj na Kilo; ko bojo tam doli, tedaj s Kile lepše gre.

»Aaa« — je rekel — »jaz ne peljem nikamor več!«

Toliko so ga prosili, oni so ga toliko prosili —

»Naj bo« — je rekel — »ko me toliko prosite« — pravi — »vendar morate iti vsi stran, nočem nobenega« — pravi. — »Pojdite vsi noter na Hlevec in pripravite dva škafa mleka in veliko polente.«

In ko so čuli, so rekli, da grejo, naj le pelje sam. On je šel, zabil v hlod dva obroča, in ko so šli, je vlekli sam dol iz Jame. In je privlekel dol k Madonici, ki je naslikana. Ko je prišel k Madonici, je počival in sédel na hlod in gledal, če se kadi tam notri, kjer so hlevi. Je videl, da je dim.

»Dobro« — pravi — »bojo že skuhali!« — pravi.

In je počival še dolgo časa. In tedaj, ko je videl, da bo že skoraj kuhano, je prijel hlod in vlekli noter proti Kili in privlekel noter do prvega hlevca. Do dolenjega hlevca je imel pripeljati. In je pripeljal, konec, je pustil tam na poti. Oni so bili skuhali in mu pripravili dva škafa mleka. Se je najedel, snedel vse mleko in vso polento. In ko je snedel, so hoteli tedaj, naj bi jim peljal celo noter k vodi, češ ko pride velika voda, bojo dali čez vodo. Ker da oni ne morejo: res so v sedmih, vendar ne morejo.

»Aa« — je rekel — »jaz ne delam več tega, peljite si jo vi!«

Je bil trmast, ni hotel peljati, nikakor ni hotel peljati. In konec, on je bil sit, si je vzel cepin in jopič in je šel jezen tja po Kili. Oni pa v sedmih niso

mogli zganiti brvi, da bi jo peljali k vodi. So morali priti domov iskat še ljudi in komaj tedaj so jo spravili do vode. In ko je prišla voda, ko je prišla ta velika voda, jim je nesla brino v dno. Tako so bili komaj spravili dol hlod, da so spet naredili most notri »pri robu«.

In tedaj je ta mož šel spet noter v Učjó in si je kuhal in je spet šel po moko dol ob Teru in nihče ga ni mogel ustaviti, ne žandarji ne mejači ne kralj, nihče.

Konec, to je trajalo dolgo časa. Potem je prišlo, da so kralji imeli iti se vojskovat, so imeli iti na Dunaj in vsak kralj je moral imeti enega močnega. Naš kralj, seve, je vedel, kje je ta, je prišel ponj gor na Mali kolk, naj pride tudi ta ž njimi. Ko je videl kralja —

»Dobro« — je rekel — »že ko ste vi, ko ste kralj, bom šel z vami. Če bi pa prišel kdo drug za vas, ne bi šel!« pravi.

»Ja« — pravi [kralj] — »pojte« — pravi — »se greste bojevat, da dobimo vojsko. Po tem, kdo zmagal« — pravi — »se bo odločilo, ali ima biti vojska ali ne.«

Konec, on je šel, so šli šli na Dunaj. In tam na Dunaju, ko so prišli, so šli po ortovih, so se spomnili, da mu morajo dati konja. Kako naj bi mu dali konja, ko je bil večji mož kot konj! Ko je šel na konja, je bil z nogami na tleh, ni mogel rabiti konja.

»Dobro« — je rekel — »veste kaj« — pravi — »saj so te lepe lipe in so smreke!« pravi.

In je šel tja in zruval lipo, lepo veliko lipo, ravno, zruval z vsemi koreniki. Korenike so bile dolge, jih je oklestil okoli in okoli.

Tedaj vidi, da grejo na konjih. Vsaka stran je imela svojega, da bi pač zmagal za kralja. In ko so prišli skupaj, ta je šel naprej, naš, in je prišel naprej tudi tisti z Dunaja. Ko je prišel naprej dunajski, na konju, mu je ta, ki je imel drevo, dal roko. Ko mu je dal roko, mu jo je stisnil, da mu je šla kri ven za nohti. Tedaj je ta nemški rekel:

»Mir!« — pravi — »mir« — pravi — »vojske ne!« — pravi. — »Dokler bom jaz pri moči, ne sme biti vojske!« In tudi je ni bilo, sprožila se je šele par mescev prej ko je umrl tisti z Dunaja.

Tedaj tega našega so imeli radi, kralj ga je imel rad, ker je zmagal, medtem ko drugi niso mogli nič, on pa je zmagal. Potem se je vrnil noter na Laško. Ko je prišel noter —

»Dobro« — je rekel [kralj] — »jaz vam bom dal« — pravi — »zemljo na Laškem in« — pravi — »hišico in« — pravi — »delajte, sejte in pobirajte pridelke in tudi uživajte. Jaz vam darujem to zemljo.«

»Aaa« — je rekel — »jaz je nočem« — pravi — »jaz ne delam! Veste kaj boste dali meni? Meni boste dali konja, voz in dva soda. In« — pravi — »jaz bom hodil kontrabant. In« — pravi — »vi me morate pustiti prostega, da me nihče ne bi ustavljal. Jaz moram biti prost na potil!«

Konec, on je šel, kralj mu je dal konja, mu je dal voz in mu je dal dva soda, ker poprej so devali tobak in sladkor in vse tako noter v sode, tedaj nihče ni vedel, kaj imajo notri.*

* Ob tem se nehote spomnimo, kako so naši reformatorji v sodih spravljali z Nemškega domov slovensko biblijo. Da bi jim je nasprotniki ne zaplenili na mejnih prehodih, so deklarirali, da je v sodih porhant, bombaž in drugo blago.

Konec, on je hodil tedaj s konjem. In tedaj so hodili tudi drugi. Tedaj, ko je imel srečati druge konje, ki so šli oštric po dva in dva, on je šel k svojemu konju. Namesto da bi ga zagnal z vajetmi h kraju, je stopil z voza in je lepo prijel konja in ga prenesel h kraju. In ko je prenesel h kraju konja, je šel za voz in dal tudi voz h kraju. In ti, ki so bili s konji na poti, so se spogledovali, kaj dela, kako da ima tako moč. No, to je bil močni — »löl« pač!

In konec, on je hodil kontrabant in zmerom kontrabant. In potem, ko ni mogel več hoditi kontrabant, tedaj je bil pri kralju, mu je delal po vrtu in mu pospravljaj in mu delal. In tedaj je zmerom kakšno zagodel. Delal mu je smeh in delal mu je tudi jezo. In kraljica je bila jezna nanj. Bila je jezna na kralja, kaj hoče s tem dedom tu, ki da jo spravlja samo v jezo, naj ga nažene.

»Hm« — pravi — »jaz ga ne bom nagnal, meni dela v redu« — pravi — »in jaz imam veselje ž njim.«

Konec, ni ga mogla pripraviti, da bi ga zagnal. In neki dan so se toliko jezili, toliko jezili, da je ta močni rekel kraljici:

»Kaj se pa jezite« — pravi — »saj imate šele videti mojo rit!« Tako je rekel kraljici.

Kraljica — ne vem, če je vzela metlo ali kaj — ga je nagnala, češ: ali tako se ji upa reči! On pa pravi:

»Tako« — pravi — »vam rečem!«

Potem, razumete, je preteklo nekaj časa. Tedaj so imeli peč, menda so pekli tudi kruh. Peč je bila malo gorka. In peč je bila zaprta, on pa je šel tja, ta spak, se slekel in šel noter v peč, in rit je imel pri durih. In je prišla kraljica. Je prišla kraljica, da bi nekaj dala noter, ne vem, kaj je imela dati gret v peč. Odprla je durca pri peči in ga vidi tam na durih z veliko ritjo.

Konec, vsi so se začeli smejati, tudi on — češ: ali sem ti jo pokazal! Ali ji je prav, da je videla tudi njegovo rit? In konec, vsi so se smejali in tudi kralj se ji je smejal, kraljici. Pravi:

»Si videla, nisi hotela molčati!« pravi. »Si videla, kakšen je?«

On je lepo prišel ven in se smejal.

Potem jim je še dolgo delal po vrtu in jim pospravljaj. Nazadnje ga je pač prijela kakšna bolezen in je menda umrl pri kralju.

Tedaj so mu tudi tisti ob Teru nehali dajati moko.

Tako je to bilo.*

*

Vem, da bi vsak, kdor je prebral to zgodbo, tudi brez napovedi v naslovu sam zlahka uganil, s kom je rezijanski »löl« (junak) Kotlić ozko v rodu. Z Levstikovim Krpanom ga veže cela vrsta bistveno enakih ali močno podobnih situacij, epizod, telesnih in duševnih lastnosti:

Krpan

Silen človek: kar prime, vse v rokah zdrobi (sablje, meče, jeklene oklepe, čelade...)

Nenavadno velike postave in ješč.

Kotlić

»Löl — to dan močni«: puške daje čez koleno in jih lomi; železna vrata vrže iz tečajev.

Nenavadno velike postave in ješč.

* Fonoteka Inštituta za slovensko narodopisje SAZU, trak 143 A.

Dela mu ni mar.

Da bi se umaknil imenitni kočiji, prestavi kobilico s tovorom, kakor bi nesel skledo na mizo.

Nažene 15 mejačev, ki so se ga lotili pred njegovo kočjo.

Ko je cesarstvo v nevarnosti, pride po Krpana na Vrh cesarski sel in ga odpelje v kočiji na Dunaj.

Pred Dunajem izziva na boj hud velikan, po imenu Brdavs.

Na Dunaju ne najde sebi primerne konja. (Kobilica je bila majhna, noge so se skoraj po tleh za njim vlekle.)

Za orožje poseka mlado, košato lipo.

Nasprotnika si sežeta v roke: Krpan jo Brdavs tako stisne, da precej kri izza nohtov udari.

Nagrada za zmago: mošnja cekinov in pismo s cesarskim pečatom, da sme brez skrbi nositi sol po svetu.

Cesarica se jezi nanj in na cesarja. (V I. redakciji spravi Krpana celo v ječo.)

Cesar ga je rad poslušal, kadar je kakšno prav žaltavo razdril. Naklonjen je misli, da bi ga vzel za dvornega norca. (V I. redakciji mu ponuja, da se »več od mene ločiti ne smeš, notri do svoje smrti«.)

Seveda so tudi razložki. Poglavitni bo nemara ta, da je Kotlič vraščen v gorsko pokrajino in da živi v razmerah ob beneško-avstrijski meji, pa še na beneški strani, tako da je »naš« = laški kralj. Prav to pa po svoje podčrtava samostojnost rezijanske variante. Če bi bila le-ta naravnost ali tudi samo po ovinkih odvisna od Levstikovega literarnega besedila, se v sto letih ne bi bila mogla tako krepko zasidrati v novem okolju. (Namenoma nočem zidati na drug argument: da je možnost poznavanja in prevzema slovenskega literarnega teksta v Reziji zelo majhna, praktično skoraj enaka ničli.) Krpan bi se od petdesetih let 19. stoletja do danes kaj težko prelevil v tako samosvojega junaka, kot je Kotlič. Razložki med Krpanom in Kotličem pa vendarle niso taki, da bi pripovedi Rezijanke Evgenije ne mogli šteti za polnovredno varianto dolensko-notranjske zgodbe o Krpanu z Vrha.

»Jaz ne delam!«

Prenese konja in voz h kraju ceste, da bi se umaknil večjim vpregam.

Nažene 4 žandarje, ki so prišli k njegovi hišici, da bi ga zvezali in odpeljali.

Kralj sam pride po Kotliča na Mali kolk, od koder gresta potem skupaj na Dunaj (rez. »Vijina«).

Pred Dunajem bi se morale udariti vojske, pa so sklenili, naj se rajši udarijo na vsaki strani po en »močni«. Za laškega kralja naj bi se bil Kotlič (nemški bojevniki nima imena).

Kako naj bi mu dali konja za dvo-boj, ko je bil večji mož kot konj! Ko je šel na konja, je bil z nogami na tleh.

Izruje lepo, ravno, veliko lipo s koreninkami vred.

Nasprotnika si sežeta v roke: Kotlič je tako stisnil, da je nemškemu šla kri ven za nohti.

Nagrada za zmago: konj, voz, dva soda in prosta pot pri tihotapljenju tobaka, sladkorja in vsega takega.

Kraljica v jezi nagovarja kralja, naj nažene »tega deda«.

Na stara leta, ko ni mogel več tihotapiti, je bil pri kralju. Delal mu je smeh. Kralj: »Jaz imam veselje ž njim!« — čeprav mu je zmerom kakšno zagodel. Ostanje na dvoru do smrti.

Zraven Krpana bo treba kajpada pritegniti za primerjavo tudi druge ljudske junake silake: Petra Klepca iz Osilnice, Jožeta Štampiharja iz Olševka, gorenjskega Janeza Kljukca, še enega »lōla« iz Bile v Reziji in enega sōlbaškega, ki mu je bilo ime »Dūn«. Skoraj pri vsakem izmed njih izročilo ve kaj povedati o kraju, kjer je živel, kaže hišo ali kaj drugega z njim v zvezi, govori o njegovem rodu in postavlja njegova dejanja v določen čas. Mikavno pri vsem tem pa je, kako spet in spet prihajajo na površje tudi pravljlične, bajne prvine in popotni motivi. Ena prvih nalog folkloristov bi bila, da vsa ta izročila uredimo, na novo pretraseмо in skušamo določiti njih medsebojno razmerje.

Kolikor sem se mogel na hitrico ozreti po literaturi o Levstikovem Martinu Krpanu,* rezijansko besedilo daje prav tistim, ki so trdili, »da pripovedka o Krpanu ni Levstikov izmislek« (npr. B. Orel, DS 1931, 450). Posebej se mi zdi lepo potrjena Slodnjakova domneva, »da je Levstik poznal še neko drugo, danes neznano pripovedko, ki je bila tovarniška varianta pripovedke o boju... preprostega ali nebojevitega človeka s poklicnim izzivačem krvavih pokoljev« (Cvetje iz domačih in tujih logov 2°, 1940, 18). Rezijanka Evgenija Siega pa je s tem, ko mi je na ognjišču v lipovškem »gradu« decembra 1962 bajala o Kotliču, nehote pomagala do večje veljave tudi svojemu »poklicnemu predniku« Močiljarju (zase moram pač priznati, da sem ga vse do 19. decembra 1962 imel za Levstikovo literarno fikcijo).

Ob rezijanski pripovedi o Kotliču tudi ne bo več čisto v zraku ugibanje, kakšna je neki bila tista pripovedka, ki jo je Slodnjak suponiral kot podlago Levstikovi umetnini. V zvezi z odprtim vprašanjem ocene dveh poglavij iz povesti o Krpanu, ki sta koj ob postumni objavi Levstikove rokopisne redakcije sprožili kritične pripombe (Vidmar v LZ 1931), imamo iz Rezije dragocen namig: ječa in rešitev iz ječe. V Reziji je ta epizoda sicer na drugem mestu in drugače utemeljena, je pa le tu! Če pomislimo, da je npr. tudi prestavljanje tovarnega živinčeta kompozicijsko porabljeno tu in tam drugače, potem se pač ne smemo čuditi, da pri Levstiku ječa pride na vrsto v drugem poglavju. Eno pa najbrž drži: da tudi ječa — in z njo drugo poglavje — spada v fundus »Močiljarjeve« pripovedi.

Čeprav morda načenjam nov list v krpanovski literaturi, naj za danes — kot Rezijanka Evgenija — rečem »konec« in zajezim tek misli, ki bi se kar kopičile. Več ko sto let po objavi Levstikove umetnine odkrita ljudska varianta namreč zbuja vrsto vprašanj, ki jih je treba reševati premišljeno, brez naglice. Prav zato se mi zdi primerno, da te nepričakovano najdene zgodbe ne odtegujem širšemu krogu zainteresiranih tja do objave izvornika in nadrobne analize v kakem strokovnem glasilu.

* Od Stritarja do še ne končane Vilfanove študije o gospodarskih podlagah te povesti v zadnji številki Kronike (X/3, 1962).